

פרק שלישי – 'כל הצלמים'; דף מ

'במקומו של רבי מאיר היו עובדין אותה פעם אחת בשנה, ורבי מאיר דחייש למיעוטא גזר שאר מקומות אטו אותו מקום... – הרמב"ן והריטב"א ז"ל פרשו, היות ורבי מאיר חושש בעלמא למיעוט, אם כן סתם מקומות שאין ידוע אם עובדים אם לאו – אוסר ר' מאיר מן הדין. וכיון שכן גזר ר"מ בכל המקומות, אף כשידוע שאינם נעבדים. וחכמים שאינם חוששים למיעוט, סתם צלמים אינם אסורים מן הדין, ולכך לא גזרו בכל המקומות משום מיעוט מקומות הנעבדים.

ואולם הר"ן כתב שאפילו לר"מ החושש בכל מקום למיעוט ואינו סומך על הרוב, מן הדין אין איסור בסתם צלמים; אם משום שאין להחזיק איסור ממקום למקום [לא דיבר ר' מאיר אלא בכגון חשש סריס ואיילונית – מיעוט הקיים בכל מקום], אם משום שמודה ר"מ ב'רובא דאיתא קמן' שהולכים אחר הרוב (כמו שאמרו בחולין יא.). כיון שהרוב גלוי וידוע לפנינו, ואף כאן, הלא רוב המקומות שהצלמים אינם נעבדים בהם הוא ידוע ומוכר, ורוב כזה חשוב הוא ומבטל את המיעוט. הלכך לפי דעה זו סתם מקומות מותרים מן הדין, אלא היות ושיטת ר"מ בעלמא לחוש למיעוט, הרי שהמיעוט הוא דבר שיש להתחשב בו, משום כך גזר ר"מ מפני מיעוט מקומות על כל שאר המקומות. ולחכמים, המיעוט נידון תמיד כמי שאינו, ולכך אין סברא לגזור מפני מיעוט מקומות.

[משני הפירושים מתבאר שמצד הדין יש כאן 'רוב' ו'מיעוט', ואין אומרים 'כל קבוע כמחצה על מחצה' – שאין דין 'קבוע' אלא בכגון בשר הנלקח מן החנויות וכדומה, אבל כאן שהדיון על המקום עצמו מהו – הולכין אחר רוב מקומות. וכיו"ב מבואר בר"ן (בפ"ק דמגילה), שעיר המסופקת אם מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אם לאו – הולכים אחר רוב העולם. הרי שאין אומרים 'קבוע' בכל כגון זה (עפ"י שער המלך מגילה א, יא.).

בשעה"מ תמה על הר"ש מקינן בספר הכריתות שמתבאר מדבריו שיש בכגון זה דין 'קבוע כמחצה על מחצה'. וכבר כתבו האחרונים לבאר דבריו. ע' אור שמח עכו"ם ז, ו; בני ציון (לרב"צ מיטווסקי. נה). וע"ע בספר ביצחק יקרא, כט]. יש להעיר מדוע אין זה רוב התלוי במעשה שאין הולכים אחריו (בכורות כ). וע' בחזון איש (בכורות כד) שלא בכל מקום נחשב 'רוב התלוי במעשה' אלא תלוי הדבר בשקול דעת חכמים. ועוד יש ליתן טעם עפ"י ד הנצי"ב (משיב דבר ח"ה כו) שמעשה אדם בר דעת לא חשיב רוב התלוי במעשה. באור נוסף בסוגיא, ע' בספר אור שמח – עכו"ם ז, ו.

דף מא

'מעיקרא סבור לסטים בעלמא... מעיקרא סבור גדיל כלילי בעלמא... אישתימא בעלמא... – התלמוד הוא שמכנה כן לגנאי, אבל אין הפירוש שזו היתה כוונת מעמידי האנדרטא, אלא הכוונה שבתחילה סברו שהיה זה לסימן בעלמא שהיה מלך גבור, או מלך שהתפאר במלכותו [וכינוהו בגמרא

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

פרק שלישי; דף מ

סד. האם הדברים דלהלן מותרים בהנאה?

א. צלמים.

ב. שברי צלמים (שאינן ידוע אם נעבדו בעבר).

ג. שברי עבודת כוכבים.

א. לדברי רבי מאיר [וכ"ד סתם מתניתין לרבי יוחנן (מא:)], כל הצלמים אסורים בהנאה, גזירה משום מיעוט המקומות שהצלמים נעבדים. וחכמים אומרים: אין אסורים אלא אותם שיש בידם מקל, צפור או כדור. הוסיפו עליהם: סייף עטרה וטבעת. רשב"ג אומר: אף כל דבר שבידו [אפילו צרור או קיסם]. ונסתפק רב אשי: תפש בידו צואה מהו. תיקן].

הלכה כחכמים (רמב"ם עכו"ם ז, ה; תוס'; יו"ד קמא, א).

הסיקו על פי דברי רבה: מחלוקת בשל כרכים, אבל בשל כפרים – ודאי אינם עשויים לנוי אלא להעבד, הלכך אסורים לדברי הכל.

א. לפרש"י לא אסר רבי מאיר אלא באנדרטיות של מלכים (כדברי שמואל), ובאותם העומדים על

פתח מדינה (= עיר, ישוב. ר' יוחנן), שחשובות היו להם. [וכן לחכמים, כשיש בידם מקל וכד' אין איסור אלא בעומדים על פתח המדינה. כ"מ לשון הרמב"ם ושו"ע].

ורבנו תם פרש להפך; לא התירו חכמים אלא באנדרטיות של מלכים ובעומדות על פתח מדינה, אבל אחרות ודאי אינן עשויות לנוי אלא לעבדן ואסורות.

ובירושלמי (מובא בתוס') מבואר שאנדרטיות של מלכים לדברי הכל אסורות, ושל שולטנות – מותרות. ומחלוקת התנאים בסתם, שאינן ידועות.

ונראה שעתה הכל לפי הענין, אם הדברים מראים שנעשים לשם אליל או לנוי (ש"ך סק"ד).

ב. צלמי שתי וערב שתולים בצואר לזכרון – מותרים בהנאה (רמ"א קמא, א). והש"ך נקט רק אם

בידוע שאינן עובדים להם. ובשו"ת אבני נזר (חו"מ ק"ט, יו"ד קכב) נקט לעיקר ההלכה כפשט דברי הרמ"א (עפ"י ראבי"ה) שבסתמא מותרים, שהרי ידוע שלובשים אותו גם בבית המרחץ

כשהם ערומים וכד' – הרי שאינן נוהגים בו משום אלוה ולא עושים אותו אלא לזכר ולנוי. אם כי טוב לכתחילה לחוש להש"ך. ע"ש.

ב. תנן, המוצא שברי צלמים – מותרים [ואפילו אם שברי עבודת כוכבים אסורים, כאן יש ספק ספקא; ספק

אם נעבדו אם לאו, ואת"ל נעבדו שמא נתבטלו בשבירתם], מלבד תבנית יד או רגל העומדות על בסיסם, דינן כצלמים ולא כשברים.

רש"י פרש 'עומדים על בסיסם' – משטח המיועד להם. ור"ת פרש שעומדים באופן שאינם

נראים כשברים אלא ניכר בהם צורת כן ובסיס, שעשויים להיות בפני עצמן מלכתחילה. וכתב

הריטב"א: 'ושני הפירושים אמת בעיקר הדין'.

ג. שברי עכו"ם שנשתברו מאליהם – רבי יוחנן אומר: אסורים בהנאה, שאין ספק (שמא ביטלום) מוציא מידי ודאי (איסור ע"ז שעבדום). וריש לקיש אומר: מותרים, שיש להניח שביטלום (והרי זה ספק הרגיל וקרוב לודאי, הלכך מוציא מידי ודאי. עפ"י תוס' וריטב"א).

הלכה כרבי יוחנן (בה"ג ורי"ף; רמב"ם עכו"ם ה, יא; יו"ד קמו, יא). ואיסור תורה הוא (לקוטי הלכות). המוציא שברי עכו"ם – שמואל התיר. ותבנית יד ורגל האסורות – בעומדים על בסיסם, שהם כמו שנעשו מתחילה לכך ואינם כשברים, כנ"ל.

א. נחלקו ראשונים האם משום שסובר שמואל כריש לקיש, אבל לר' יוחנן – אסור (תוס', רמב"ם ז, ט). או אף לריו"ח מותר, כי סתם שברים הנמצאים יש לתלות שעכו"ם שיברם ולא נשתברו מאליהם (רי"ף רא"ש רמב"ן. וכן דעת רש"י רשב"ם ואו"ז).

ב. כשעיקר האליל נשאר קיים וחלק קטן ממנו נשבר, יש אומרים שהשבר מותר לדברי הכל. ויש צד לומר להפך, שאסור לדברי הכל כיון שהעיקר קיים (ער"ן).

ג. עכו"ם שנשתברה והיו עובדים לכל חלק וחלק ממנה, כגון כותל אבנים שנפל והיו משתחוים לכל אבן ואבן – הרי האבנים אסורות לדברי הכל (עפ"י ירושלמי, מובא בתוס' להלן מז: ושבת פב: וע' להלן מט: שאם עובדים לשברים צריך לבטל כל שבר ושבר. ולהלן נג: משמע שיש דעה הסוברת 'עובדים לשברים' וכנראה הכוונה לומר שקיימת אפשרות שעובדים להם הלכך אין ספק מוציא מידי ודאי, וכריו"ח).

דף מב

סה. א. האם יש חילוק בין עבודת כוכבים שנשתברה לזו שנפחסה (=שהכו בה ונתמעכה)?

ב. האם יש חילוק בין נשתברה מאליה לשברה ישראל?

ג. האם יש חילוק בין נשתברה לגמרי ובין זו שעיקרה קיים ולא נשתברו אלא חלקים קטנים ממנה?

ד. מצא צורת דרקון וראשו חתוך – ספק עובד כוכבים חתכו ספק ישראל חתכו – מה דינו? ומה הדין בשודאי ישראל חתכו?

א. פחסה עובד כוכבים (רש"י: מיעד צורתה ולא נחסרה) – הרי זו כאילו שברה, ובטלה. אבל פחסה ישראל, לדברי אב"י אינה בטלה, שאין הגוי מבטלה לגמרי בכך. (וה"ה נפחסה מאליה, אין דינה כנשתברה ואסורה). ולדברי רבא פחסה כשבירה.

ב. מבואר בגמרא שמצד הדין אין חילוק בין נשתברה מאליה לישראל ששבר עכו"ם של גוי, אלא שרבא פירש (כפי המוכח מכמה ברייתות) שאפילו לריש לקיש שאמר נשתברה מאליה מותרת, אם שברה ישראל גזרו חכמים שאינה בטילה, שמא יגביהנה תחילה כדי לזכות בה ושוב אין לה בטלה.

ג. אמרו בגמרא שאפילו לדעת הסובר נשתברה מאליה מותרת, אם היה עיקרה קיים – אסורה [העיקר והשברים]. והסיקו שזה רק בשדרכה בכך, כגון אילן אשירה שעליו נושרים, שכן דרך גדילתו, הלכך אינו בטל וגם העלים אסורים בהנאה, אבל כשאין דרכה בכך, כגון ששפו עבודה זרה [לצרכה] – שיפוייה מותרים (וע' לעיל).

ד. מצא צורת דרקון וראשו חתוך, ספק עכו"ם חתכו ספק ישראל חתכו – מותר (משום ספק ספיקא; שמא